

Fonteinkerk, 26 februari 2023

Lezingen: Exodus 3:1-14 en Mattheüs 4:1-11

Zojuist hoorden we de eerste minuut van Richard Wagners opera (1843) “Der fliegende Holländer”. De opera is een romantische variant (met goede afloop!) op een oude volkslegende. De legende gaat over een Hollandse kapitein die zich een vervloeking op de hals haalt. In één versie van de legende wil kapitein Willem van der Decken met zijn schip uitvaren naar Batavia. Hij wil handel drijven, hij wil geld verdienen. Maar het is Paaszondag, het is slecht weer en de wind is pal tegen. Zijn bemanning zegt: “Ach schipper, laten we toch naar de kerk gaan om Pasen te vieren, laten we de hemel niet boos maken.” Maar de kapitein roept woedend uit: “We varen vandaag uit! Ik laat me door niemand tegenhouden, ook niet door God Zelf!” Even later zien de verschrikte mensen aan de wal het schip uitvaren, met bloedrode zeilen, tegen de wind in! En het lijkt wel alsof het schip boven het water zweeft! De vervloeking is een feit: het schip en zijn bemanning zijn gedoemd om tot het laatste oordeel rond te blijven varen, zonder uitzicht op een veilige haven of een verlossende dood.

De oorsprong van het verhaal is niet duidelijk. Misschien verwijst het naar een Friese kapitein die in 1678 binnen drie maanden van Holland naar Indië wist te varen. De gebruikelijke reistijd was zes maanden, dus er kwamen geruchten dat de kapitein wel een pact met de duivel moest hebben gesloten. Het stadje Terneuzen beweert, op grond van een Engels verhaal, dat de hele geschiedenis zich in de haven van Terneuzen moet hebben afgespeeld; de VVV wijst zelfs een huis in de Noordstraat aan als het geboortehuis van Willem van der Decken. Het schijnt er te spoken! Waarschijnlijker is het, dat Engelse schrijvers oude zeemannsverhalen hebben omgewerkt tot een spotverhaal over een Hollandse kapitein. De Engelsen waren in de 17^e en 18^e eeuw de grote concurrenten van de Hollanders, vooral op het gebied van de handel overzee. Met hun verhaal wilden ze laten zien: die Hollanders zijn bereid om hun ziel aan de duivel te verkopen, als ze daar wat centen mee kunnen verdienen! Het aardige is: toen het verhaal in heel Europa bekend begon te worden (mede door die opera van Wagner), gingen steeds meer mensen het schip ook zien! Tientallen keren hebben zeelui de Vliegende Hollander met zijn bloedrode zeilen waargenomen op zee; dit gold als een teken van onheil.

Ik moest aan dit oude volksverhaal denken toen ik onlangs naar Arjen Lubach zat te kijken. Het ging over een grote Hollandse bierbrouwer die beloofd had alle activiteiten in Rusland af te bouwen. Het onderzoekscollectief Follow the Money had ontdekt dat de bierbrouwer in het afgelopen jaar 61 nieuwe producten in de markt had gezet en ruim 240 nieuwe werknemers in dienst had genomen. Dat lijkt weinig met afbouwen of terugtrekken te maken te hebben. Het is mogelijk dat deze gegevens over de bierbrouwer niet helemaal kloppen, maar het is een feit dat tientallen Nederlandse bedrijven er van alles aan doen om de sancties tegen Rusland te ontduiken. Misschien hadden die wraakzuchtige Engelsen uit de 18^e eeuw toch wel een beetje gelijk: Hollanders verkopen hun ziel aan de duivel als ze daar een paar centen mee kunnen verdienen...

Vandaag twee lezingen die ons aan het denken zetten over wat werkelijk telt. Lezingen over Mozes en Jezus. Over Mozes horen we: “Mozes was gewoon de schapen en geiten van zijn schoonvader (...) te weiden.” Mozes, de Hebreeuwse jongen die opgroeide aan het hof van de Farao, is een herder geworden. Ook Jezus zal zich herderlijk gaan gedragen, en zichzelf later “de goede Herder” noemen. Dat is meteen al één van die dingen die er in het leven werkelijk toe doen: zorgzaam zijn, zorgen dat iedereen te eten heeft, aandacht hebben ook voor de zwakste dieren van de kudde. God Zelf legt aan Mozes uit wat dat betekent: “Ik heb gezien hoe ellendig mijn volk er in Egypte aan toe is. (...) Ik weet hoe ze lijden. (...) Daarom stuur

Ik jou nu naar de Farao: jij moet mijn volk, de Israëlieten, uit Egypte wegleiden.” Mozes moet de herder van zijn volk worden, omdat God, de grote Herder, het lijden van de mensen niet langer aan kan zien.

Ze ontmoeten elkaar in de woestijn: God en Mozes. Mozes ziet een doornstruik die in brand lijkt te staan. Maar ondanks het vuur wordt de struik niet verteerd. Volgens een oude Joodse uitleg laat God hiermee zien dat zijn volk niet vernietigd zal worden, ook al heeft het zwaar te lijden. De doornstruik is een onaanzienlijke plant. In Richteren 9 vinden we een gelijkenis over de bomen die een koning zoeken. Ze vragen eerst aan de olijfbom, de vijgenboom en de wijnstok of die hun heerser willen zijn. Maar alle edele bomen hebben een excuus, en de bomen komen tenslotte bij de doornstruik uit, de laatste in het rijtje. Zó onaanzienlijk als de doornstruik: zo is het slavenvolk Israël. Maar God heeft oog voor de geringe, en dat is een bewijs van zijn herderschap. De doornstruik wordt niet verteerd, en Israël zal het overleven. Opvallend is ook de uitwisseling van namen. Als Mozes nieuwsgierig de doornstruik wil bekijken, dan wordt opeens zijn naam geroepen: “Mozes, Mozes!” En dat is ook weer zo’n ding dat ertoe doet: dat wij gekend zijn, dat anderen weten wie we zijn, dat we af en toe bij name genoemd, en op die manier bevestigd worden in ons bestaan. De God die hem roept heeft ook een naam: Ik ben die er zijn zal. Een naam als een belofte: deze God laat zich aanspreken en roepen, deze God gaat met je mee op reis. Hij is een God van verbinding, ondersteuning, ontmoeting. Een God op Wie je kunt rekenen, omdat Hij er is en zal zijn. Zo wordt Mozes wijzer in de woestijn, en leert hij dingen die het leven waardevol maken: zorg en trouw, herderschap, oog voor de onaanzienlijke, bevrijding, bij je naam genoemd worden, en weten dat je er niet alleen voor staat. God laat zich kennen en kent zijn mensen, Hij gaat mee de toekomst in, en daarom is er altijd toekomst.

Ook Jezus moet in de woestijn wijzer worden. Hij is zojuist gedoopt in de Jordaan, en Hij moet nu zicht krijgen op de kern van zijn opdracht, de wezenlijke bedoeling van zijn leven. In het verhaal uit Mattheüs 4 wordt Jezus aan het twijfelen gebracht. Hij krijgt te maken met een “professional” op het gebied van twijfelen: “duivel” komt van het Griekse “diabolos” en dat betekent “uiteen-werper, tweespalt-maker”. Jezus heeft bij zijn doop gehoord dat Hij een kind van God is, en Hij beseft dat Hij in dienst staat van het Koninkrijk van God. Als kind, als Zoon van God zal Hij zijn weg moeten vinden in gehoorzaamheid aan de woorden van God. En precies op dat punt probeert de duivel Hem aan het twijfelen te krijgen. Het gaat hier dus niet over gezonde twijfel, maar over de twijfel die jou verscheurt en verlamt, de twijfel die jou verhindert om een mens uit één stuk te worden. Na 40 dagen van woestijn heeft Jezus honger en dorst gekregen. Dan zegt de tweespalt-maker: “Waarom zou je als kind van God honger moeten lijden? God is toch bij je? Dan is het toch een kleine moeite om van deze stenen brood te maken? Honger en lijden kunnen toch niet de bedoeling van jouw leven zijn?” Hier is de vraag naar prioriteit aan de orde: kies je voor zelfhandhaving, voor de gevulde maag en “mijn welvaart éérs”, of kies je voor wat God zegt over het leven als medemens, leven vanuit zorg, aandacht en verantwoordelijkheid? Het is een vraag die altijd weer een nieuwe actualiteit krijgt. Is het ons vooral te doen om bezit en zekerheid, om een gegarandeerd pensioen en een “Zwitserlevengevoel”? Of liggen onze prioriteiten op een ander vlak? In wezen is het een vraag naar onze kern: wat zijn nu wèrkelijk onze normen en waarden, wat vinden wij van onopgeefbaar belang, wat voor mensen willen wij zijn? Wáár maken wij ons druk om?

Als Jezus kiest voor het luisteren naar Gods woord, probeert de duivel Hem dáárop te vangen: “Als de Psalm zegt dat Gods engelen altijd om je heen zijn, om je op te vangen, waarom zou je dan niet van het dak van de tempel springen?” Hier draait het om de keuze voor verantwoordelijkheid: blijven wij, vanuit een vals vertrouwen, onverantwoordelijke dingen doen die

onzelf en anderen in gevaar brengen, of beseffen we dat wij verantwoordelijkheid dragen, voor het goede leven van onszelf en de mensen om ons heen? En dan gaat het óók over onze verantwoordelijkheid voor komende generaties: wat voor wereld laten wij achter? Wellicht zegt deze verzoeking ook iets over onze moderne wens om alles uit het leven te willen halen wat erin zit. Onze activiteiten kunnen niet spannend genoeg zijn, en onze reizen kunnen niet ver genoeg gaan, want stel je toch eens voor dat we iets zouden missen of overslaan! Spring van het dak van de tempel, en voel dat je lééft! Alsof je alleen maar zinvol zou kunnen leven als de adrenaline door je lichaam giert... Zie je, voel je je verantwoordelijkheid?

Tenslotte biedt de duivel Jezus de absolute macht aan, de macht over alles en allen. Dat is een geweldige verleiding en een reden tot grote twijfel. Als je de absolute macht hebt, dan kun je toch iedereen naar je hand zetten, dan kun je toch van de samenleving, van de wereld een paradijs maken? Je hoeft maar met je vingers te knippen... Misschien heeft ook Mozes wel eens gedacht: "Had ik mijn volk niet veel beter kunnen dienen als ik prins van Egypte was gebleven?" President Poetin jaagt zijn droom van een Groot-Russisch Rijk na door het genadeloos inzetten van de macht. Misschien gaat hij het nog winnen ook! Maar ook al kun je een land overwinnen, - kun je daarmee harten winnen? Jezus zegt dat de enige macht die Hij ambieert de macht van de liefde is: zijn God is een God van liefde en verbondenheid, een God die om herders vraagt en niet om heersers. Zijn God is een God die de mensen bij name kent, terwijl de duivel niet één keer de naam van Jezus uitspreekt!

Jezus wordt, net als het volk Israël eeuwen daarvóór, naar de woestijn gestuurd om onder de druk van honger en ontbering tot zichzelf te komen. Wie is Hij, wat voor een mens wil Hij zijn? Wie of wat is voor Hem het belangrijkste, waar leeft Hij voor, en waar zou Hij voor willen sterven? Hij moet kleur bekennen, laten zien wat voor Hem de kern van het leven is, wat de kern is van Hemzèlf. In het verhaal laat Hij zien dat Hij kiest voor de vrijheid. Want als je afziet van de jacht naar voedsel en bestaanszekerheid, kunt afzien van het manipuleren van anderen en het afschuiven van verantwoordelijkheid, kunt afzien van alle krampachtige zelfhandhaving en alle pogingen jezelf te bewijzen, - dan ben je pas werkelijk vrij, vrij van alle impulsen die je leven overheersen, vrij van geld- en hebzucht, vrij van alle verwachtingen waarmee de mensen om je heen je gevangen houden, vrij om er te zijn voor anderen, vrij om lief te hebben. Een vrijheid die gebaseerd is op vertrouwen op God, de God die zich laat kennen als: "Ik ben die er zijn zal".

Verzoeken brengen ons aan het twijfelen, en het leven zelf brengt ons aan het twijfelen. Maar verzoeken hebben ook een voordeel: hoe zouden we anders onszelf leren kennen, hoe zouden we anders in spiritueel opzicht kunnen groeien? Niet voor niets vertelt Mattheüs dat Jezus door de Géést naar de woestijn wordt geleid. Een mens heeft het nodig om te twijfelen, om in tweestrijd te staan, om soms even niet meer te weten wat nou het beste is. Alleen zó kunnen we in onszelf de kracht en de wijsheid ontdekken om toch steeds weer het goede te kiezen. Jezus lijkt wel wat op die brandende doornstruik: Hij lijdt onder het bestaan, maar gaat er niet aan onderdoor. De Geest laat Hem, de Geest laat ons groeien in innerlijke vrijheid. Het is onze opdracht èn onze waardigheid: weten wat goed en wat liefdevol is, weten wat werkelijk telt, en dáárvoor bewust willen kiezen.